

UTILITATE ȘI ARTĂ ÎN CERAMICA DACICĂ DIN CRIȘANA

de SEVER DUMITRAȘCU

Într-un recent studiu Al. Vulpe¹ sublinia valoarea izvoarelor literare antice, în cunoașterea specificului creației spirituale geto-dace, în existența acestora asupra a două momente din istoria culturii geto-dacilor, sec. VI—V și II—I î.e.n. care definesc trăsăturile proprii, de ordin spiritual, ale acestui neam în istoria Europei. Prin aceste valori spirituale proprii, geto-dacii se diferențiază de celelalte neamuri contemporane lor din Europa, cu care au venit în contact — sciții, celții, germanii și alte neamuri. Cercetarea acestei distincții era necesară și ea va mai cere eforturi pe această cale și în viitor.

În ce ne privește vom zăbovi în cele de mai jos asupra unui capitol mai modest din istoria civilizației și culturii geto-dacilor — ceramica. În speță ceramica dacică din Crișana.

În provincia românească din vestul Apusenilor cercetările asupra geto-dacilor din partea de vest a Munților Apuseni și din Cîmpia Română vestică au cunoscut trei etape: sinteza lui Vasile Pârvan — Getica — în care aduna într-un tot magistral, coerent și descoperirile de tezaur dacice din județele vestice și nord-vestice ale României; studiile asupra tezaurilor dacice de podoabe și monedare ale lui D. Popescu din deceniul al IV-lea și al V-lea al secolului ce-l parcurgem încă și cercetările arheologice sistematice efectuate în cetățile, cetățuile și așezările oppidane dacice în ultimele două decenii, mai precis exprimat, din momentul începerii săpăturilor arheologice de la Oradea-Sălaca² efectuate de M. Rusu și colaboratorii săi.

Săpăturile arheologice de la Pecica (Ziridava — în Cîmpia Aradului, pe Mureș), Cladova (pe Mureș), Berindia (pe Crișul Alb în depresiunea Zărandului), Clit (în Munții Moma Codru), Tășad (în zona

---

¹ Al. Vulpe, *Puncte de vedere privind istoria Daciei preromane*, în *Revista de istorie*, 32, 12, 1979, p. 2261—2284.

² M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea*, în *MatArh.*, VIII, 1961, p. 159—163.

piemontană vestică a Munților Pădurea Craiului), Oradea-Sălaca, Oradea-Dealul Viilor (pe Crișul Repede), Săcălășău Nou (în Munții Plopișului), Marca (pe Barcău), Șimleul Silvaniei (pe Crasna) și Orașul Nou (în Țara Oașului), au pus în lumină istoria ramurii nord-vestice a geto-dacilor, din Crișana. La aceste cercetări din cetățile și așezările dacice (unele cu caracter oppidan) din epoca dacică clasică (sec. II î.e.n.—II e.n.) adăugăm pe cele din epoca romană și imediat post-romană: Cicir și Ceala (pe Mureș), Sintana (din Cîmpia Aradului), Moroda (pe Cigher — afluent al Orișului Alb), Ripa și Tinca (pe Crișul Negru), Oradea-Sere și Girișul de Criș (pe Crișul Repede) și Medieșul Aurit (în zona de întilnire a Țării Oașului cu Cîmpia Someșeană). Nu a fost încă integral cercetată nici o așezare dacică pentru a putea cunoaște în întregime „sistemul” de viață a unui sat dacic din Crișana: gospodăria (cu locuința și construcțiile, anexe, instalații, unelte), alcătuirea așezării, terenul agricol și de pășune, pădure și desigur necropola cu practicile și obiceiurile de înmormintare. În acest sens amintim că pe plan mondial (mai ales în țările nordice: Suedia, Danemarca) au fost inițiate cercetări pentru cunoașterea arealului complet al unei așezări pe baza concentrării de fosfor din sol, rezultat, depus și acumulat în urma activității umane într-o anume așezare.

Cu toate acestea materialul ceramic dobândit pînă în prezent din cercetările arheologice ne permite, cu limitele și prudența necesară, să discutăm cîteva din caracteristicile principale ale olăriei dacice din Crișana.

În judecarea datelor cunoscute pînă în prezent pentru partea centrală și de nord-vest a Crișanei, un pas important, credem noi, s-a făcut prin săpăturile arheologice de la Biharea pentru ceramica arhaică dacică, cele de la Berindia și Mișca pentru perioada clasică și de la Medieșul Aurit pentru epoca romană și imediat post-romană.

A. Cercetarea la Biharea³ a unui bogat nivel geto-dacic, datînd din Ha-C-D și începutul LT-ului a făcut posibilă cunoașterea ceramicii daco-getice din Crișana dintre sec. VII—III î.e.n. De la început trebuie să subliniem că olăria dacică din această vreme prezintă o unitate constantă de forme și ornamente. Este, desigur, în primul rînd o ceramică utilitară:

— vase mari bitroconice ornamentate cu butoni caracteristici (în formă de mici mameloane);

— vase cu pereți ușor arcuiți sau drepți în formă de sac, de borcan, ornamentate cu briuri (modelate în cele mai felurite moduri cu alveole, crestate, în formă de funie, etc.), butoni (simpli, alveolați sau aplatizați, etc.);

— străchini cu buza adusă spre interior și ornamentată prin fațetare, simplu sau cu fațetele așezate în trepte pe buze și sub buze;

— mai rare sînt căniile cu toartă și un fel de tăvi — suport cu buza ușor încovoiată în sus sau plate;

— în Ha-D-LT — de început își fac apariția și castroanele mici lucrate la roată din pastă cenușie.

Se cuvine, pentru importanța de mai târziu a motivului, să amintim că la Biharea, pe ceramica Ha-C-D lucrată cu mina apare și procedeul lustruirii cu linii ordonate sau dezordonate a ceramicii.

B. Între 1977—1979 a fost descoperit și cercetat, la Biharea⁴ un atelier celtic complet de lucrat ceramică: cu atelierul olarului, cu groapa de deservirea cuptoarelor (cuptoare de tip grec, primitive-înalte, cu guri de foc, două camere: de foc și ardere a vaselor, cu grătar cu găuri susținut de un picior median) în care se lucrau la roată, din pastă fină, cenușie-plumburie, trei tipuri ceramice;

— oale; oale-carafe ornamentate cu motive stampate,

— străchini; străchini cu carenă; castroane, ornamentate cu benzi late grafitate,

— oale-borcan cu grafit în pastă ornamentate cu striuri verticale. Olăria lucrată cu mina, cântile cu toartă sau alte tipuri de vase apar sporadic în olăria celtică. Nu au fost descoperite deloc chiupuri sau fructiere. Atelierul datează din secolul II î.e.n., probabil și primele decenii al sec. I î.e.n., după care activitatea sa încetează brusc.

C. În așezarea de la Berindia⁵ (probabil o așezare întărită cu palisadă, de tip oppidan) și în cetatea de la Marca⁶ (cu sistemul Ha tradițional de întărire, dar și cu terase săpate în roca muncelului), datînd din a doua jumătate a sec. II î.e.n.—prima jumătate a sec. I e.n., ceramica dacică clasică a putut fi cunoscută după tehnologia de lucru (cu remarca că nu a fost descoperită nici o instalație de ardere a ceramicii) și cu majoritatea formelor sale:

1. Ceramică lucrată cu mîna

— vase ușor bitronconice ornamentate cu butoni, care se mențin pînă în sec. II î.e.n.

— vase borcan ornamentate cu motive plastice (butoni, briuri) sau cu motive incizate.

— cești dacice ornamentate cu briuri și incizii (motivul brădișorului).

— fructiere cu buza lată, lucrate din pastă de culoare neagră și cu suprafața „lustruită” (mată neagră de pe urma slăpului adăugat, pare-se după modelare).

2. Ceramică lucrată cu roata din pastă cenușie

— oale și

— străchini, uneori ornamentate cu nervuri sau motive lustruite și

4 S. Dumitrașcu, *Un atelier de olărie (La Tène) descoperit la Biharea*, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 45—57.

5 S. Dumitrașcu, I. Ordentlich, *Săpăturile arheologice de la Berindia*, în *Crista*, III, 1973, p. 47—96.

6 S. Dumitrașcu, V. Lucăcel, *Cetatea dacică de la Marca*, Cluj, 1974, p. 13—20.

— fructiere, de cele mai adeseori ornamentate cu motive lustruite. Diferite căni și alte vase, printre care și vase borcan cu grafit în pastă ornamentate cu striuri, ca urmare a contactului cu celții, apar mai rar. Sporadică este încă și ceramica fină cărămizie, lucrată la roată, în aceeași gamă ca și cea cenușie, care apare în schimb, aproape în aceeași proporție, numai în cetățuia dacică de la Clit⁷, datată de altfel în sec. I î.e.n.—I e.n., deci pînă la începutul sec. II e.n.

Apariția chiupului și fructierei, neprezente în mediul și olăria celtică sau germanică decît în urma contactului cu dacii, ne dau posibilitatea să operăm în zona Europei Centrale necesarele precizări în legătură cu aportul adus de daci, celți și germani în regiunile de interferență dintre aceste neamuri, mai ales în zonele Dunării mijlocii și în Slovacia.

D. La Medieșul Aurit⁸ au fost dezvelite 13 cuptoare de ars vase, un veritabil „cartier“ de olari. Cuptoarele sînt de tipul grec, înalt primitiv (cu guri lungi de foc, două camere, de foc și ardere a vaselor, despărțite de un grătar cu găuri susținut de un picior median). Tipul este comun pentru o perioadă lungă de timp în spațiul Europei Centrale și de sud-est (desigur și în alte regiuni, pe noi interesîndu-ne acest teritoriu) dovedind că în instalații tehnologice quasi-similare de ardere a ceramicii se puteau arde vase, olărie diferită, prin tehnologia preparării și modelării ei, și mai ales prin natura specifică a populației căreia îi era destinată și din care făcea parte și atelierul și olarul respectiv, care impune formele și ornamentația.

Olăria dacică de epocă romană este cea cunoscută în lumea dacică preromană și romană.

1. Ceramică lucrată cu mîna :

- oale-borcan — ornamentate cu briuri, butoni și motive incizate
- cești dacice — ornamentate cu briuri sau motive incizate.

2. Ceramică lucrată la roată de culoare cenușie și cărămizie :

- oale ornamentate, uneori, cu motive lustruite ;
- castroane — ornamentate, uneori, cu motive lustruite ;
- fructiere — cele mai adesea ornamentate pe buze cu motive lustruite ;
- chiupuri — ornamentate cu motive lustruite și cu benzi de linii simple sau în val incizate. Chiupurile au putut fi și „delimitate“ arheologic — cele cu motive lustruite în sudul Crișanei și cele cu motive incizate (benzi, etc.) în centrul și nord-vestul Crișanei, între Crișul Negru și Țara Oașului. Acum își face apariția în olăria dacilor liberi și ceramica cenușie cimentoasă sau neagră, negricioasă, zgrunțuroasă de factură romană provincială.

⁷ S. Dumitrașcu, *Cetățuia dacică de la Clit*, în *Lucrări științifice*, IV, B. 1970, p. 147—180.

⁸ S. Dumitrașcu, T. Báder, *Așezarea dacilor liberi de la Medieșul Aurit*, I, Oradea, 1967, p. 32—39.

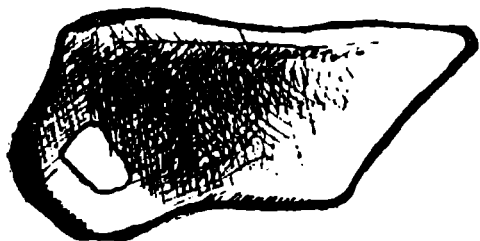

Fig. 1. Ceașcă dacică descoperită în cetățuia dacică de la Clit (j. Arad).

mica cărămizie și cenușie ornamentată cu motive lustruite și chiupul. Desigur, cu vremea, ceramica se uniformizează și din sec. VI—VII se impune oala-borcan lucrată din pastă cu nisip (nisipoasă), la roată, de origine daco-romană, romană-provincială, și romano-bizantină. Formele vechi ale ceramicii geto-dacice, de tip LT, ceașca, fructiera, chiupul, vasul borcan, cedează în sec. V—VI, definitiv locul noilor forme în ceramică ale aceleiași populații daco-romane, romane, românești, care acumulate gradual noi cunoștințe provinciale romane și desigur noi „gusturi” impuse de aceleași realități în epoca romană târzie, romano-bizantină și bizantină.

Revenind la olăria dacică va trebui să admitem că ea este în primul rând o ceramică utilitară, produsă pentru nevoi casnice curente sau pentru prăznuirea și cinstirea defuncților, oameni de rând, țărani și păstori, meșteșugari și negustori sau luptători, nobili, oameni de vază sau mari personalități, care după cum știm s-au ridicat cu vrednicie din neamul geto-dacilor locuind între Haemus—Carpații nordici—riul Marus în nord-vest și Pontul Euxin în est.

Paralel, și fără a putea face o distincție întotdeauna tranșantă, geto-dacii din Crișana, ca cei din întreaga lume geto-dacă⁹ au ornamentat vasele pe care le modelau numai cu mina sau la roata olarului.

Tipologic dacii au impus în olăria europeană a epocii lor câteva forme tipice :

cu mina : ceașca și vasul borcan

la roată : fructiera dacică și chiupul dacic, cu elemente distinctive de formele similare din olăria europeană și circummediteraneană. Unele dintre aceste forme ating o asemenea puritate a liniei și fermitate a modelării încît, piese singulare, e drept, în aceeași așezare, dar mai numeroase în întreaga olărie dacică, devin opere de artă — cazul unor cești din cetățuia dacică de la Clit, a unei căni din așezarea de la Berindia, a unor chiupuri de la Medieșul Aurit.

Stilistic dacii au folosit tenace, cu precădere, două tipuri de motive ornamentale :

pentru ceramica lucrată cu mina : motivele plastice (briul și butonul) și incizia (linii în val, motivul brăduțului)

⁹ I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, Buc. 1969 ; *idem*, *Ziridava*, Arad, 1978, *passim*.

pentru ceramica lucrată la roată : motivele lustruite după ardere și inciziile.

Ca piese deosebite amintim o ceașcă ornamentată simetric cu briu alveolar de la Biharea și două chiupuri deoscoperite la Oradea.

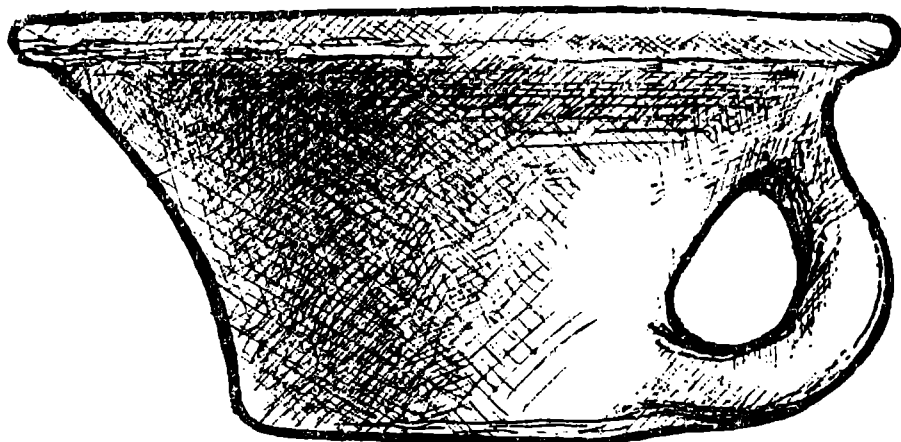

Fig. 2. Ceașcă dacică descoperită în cetățuia dacică de la Clit (J. Arad).

Alături de calitățile estetice apărute și reflectate în orice activitate umană desfășurată îndelung, continuu și unitar pe un spațiu temporal cuprinzând peste un mileniu, valoarea ceramicii dacice sporește pe măsura analizării și adâncirii cunoașterii calității sale de ceramică specifică unui popor, care-l definește în raport și alături de altele, prin originalitatea sa.

De o importanță deosebită rămîne creația spirituală a geto-dacilor în istoria antică și în tezaurul de valori permanente și inestimabile ale istoriei noastre naționale și implicit în istoria universală. Alături de creația spirituală se află creația materială în care un rol de seamă îl ocupă ceramica (împreună, desigur, cu tot ce au stilistic de valoare locuințele, instalațiile, uneltele, traiului zilnic a geto-dacilor), datorită faptului că celelalte urme de cultură materială care reflectă și viața spirituală, experiența și calitățile proprii geto-dacilor — cioplirea lemnului și textilele atît de caracteristice oricărui popor pe orice treaptă istorică de dezvoltare și din orice parte a lumii, deoarece-i reflectă viața internă, familială chiar — nu s-au păstrat, specificitatea proprie, originală a ceramicii (mai ales a celei lucrate cu mîna) se constituie ca un cod etnic, etno-cultural a neamului geto-dac. Această realitate, credem noi, se reflectă cel mai adesea în ceramica lucrată cu mîna — ceașca și vasul borcan și la unele din formele lucrate la roată care ies de sub „tirania” modei și standardizării impuse de tehnologie sau de interesele economico-sociale diverse sau comerciale. Am fi interesați să reflectăm mai

îndelung și mai atent asupra întrebării dacă ceramica geto-dacică a devenit vreodată — cea lucrată cu mina, fenomen artizanal.

În ce ne privește credem că ceramica dacică lucrată cu mina descoperită în Crișana — ceașca și vasul borcan — dar și din restul lumii geto-dace, nu a devenit niciodată produs artizanal sau standardizat. De aici strania unicitate a fiecărei piese din fiecare așezare și desigur, valoarea estetică, inimitabilă a unor piese de excepție, reflectind nu numai o mare experiență, o sensibilitate robustă și o sinceritate directă, ci și o gândire creatoare, originală, apropiată, ca specificitate profundă de reflecție asupra sufletului propriu și a realității din jur, de creația spirituală a geto-dacilor. De altfel, bănuim noi, multe din aceste piese se făceau pentru scopuri anume: nu exclus pentru ospete, ceremonii, pentru înmormintări. Altfel cine i-ar fi îndemnat pe geto-daci să continue să modeleze paralel ceramică cu mina, cînd în epoca lor clasică sau în epoca romană cunoșteau ceramica „la modă” La Tène și ceva mai târziu ceramica standardizată romană provincială.

Robusta ceramică geto-dacică rămîne ca un monument istoric deosebit în creația originală din istoria poporului nostru, a patriei noastre, ca o moștenire istorică și artistică deosebită, specifică, cu care poporul nostru se poate oricînd mîndri, cîstindu-i pe cei care au modelat-o și pe cei pentru care s-a modelat.

Mai rămîne să amintim și păstrarea memoriei olarilor geto-daci, a tuturor celor ce din neamul geto-dac modelau pentru nevoi casnice sau pentru un scop anume, sărbătorește sau solemn, cești, și vase-borcan, ornamentate robust, specific. Meritul la neuitare li l-a acordat chiar antichitatea — majoritatea meșterilor daci sau și alți daci luați prizonieri în războaiele daco-romane sau urmași de ai lor, au lucrat peste tot unde au ajuns în Imperiul roman — mai ales în *atelierile de olari*. S-a dovedit aceasta într-un studiu publicat în 1964, astfel

1. — „Există unele indicații din care am putea deduce că prizonierii daci au ajuns pînă în Hispania și Gallia. Pe un fragment de amforă de la Monte Testaccio după numele sclavului la genitiv DACI figurează orașul Corduba, ceea ce arată că avem de-a face cu un atelier de olărie din acest oraș, în oare au lucrat și sclavi daci. Fragmentul de amforă este datat în anul 154 e.n. Acest fapt ne îndreptățește să presupunem nu un prizonier al lui Traian, ci mai degrabă un descendent al acestuia, sau un dac capturat mai târziu”.

2. — „Fragmente cu inscripții, ca DACUS, DACCIUS, DAGUS sau DECEBALUS au fost găsite și în Gallia pe așa numitele vase galice — *vascula Gallica*. — care de asemenea, pledează pentru prizonierii daci sau descendenți de ai lor”.

3. „În Italia au fost descoperite mai multe inscripții cu nume de sclavi sau liberi de origine dacică. La Capua pe un monument funerar deteriorat citim numele lui C. Aulus C.C. libertus Dacus. Pe monument la dreapta și stînga cuvintelor „filiola vivit” este înfățișată cîte o femeie iar sub aceste cuvinte o fetiță al cărei cap este atins de femeia

de alături. Prin urmare, decedatul a avut și familie, deci el a fost mai degrabă un descendent al prizonierilor daci¹⁰.

Olăritul, priceperea geto-dacilor la modelarea vaselor, era un meșteșug nu numai tradițional la geto-daci ci și un meșteșug în care ei au excelat, pentru care au fost apreciați, chiar în antichitate și prin care și-au adus contribuția, atât la definirea, alături de întreaga lor creație materială și spirituală — la impunerea în istoria proprie a valorilor specifice, cât și la reliefaarea acestora în creația popoarelor antice europene, în Imperiul roman.

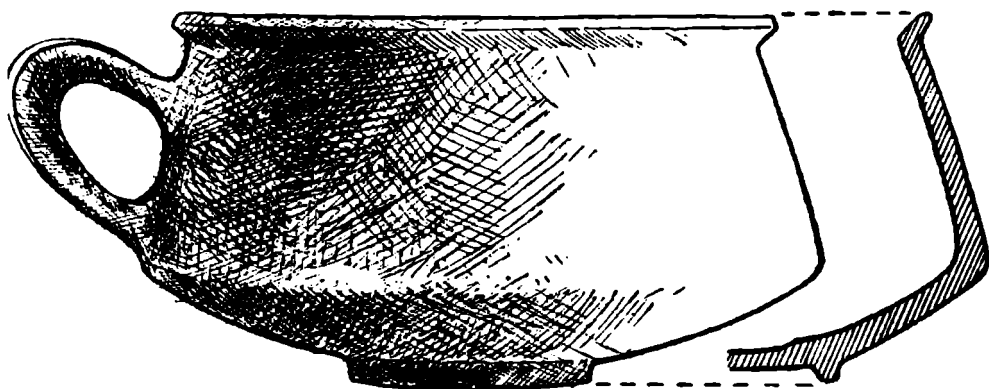

Fig. 3. Vas dacic lucrat la roată din pastă cenușie descoperit în așezarea dacică de la Berindia (j. Arad).

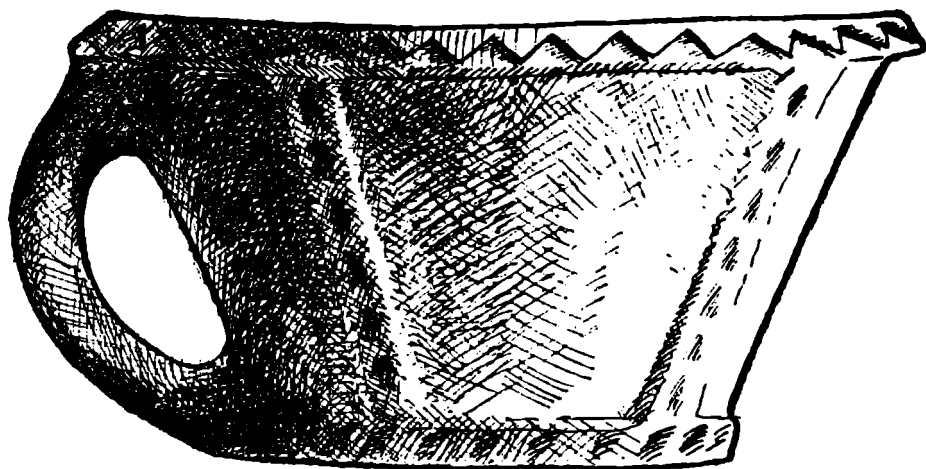

Fig. 4. Ceașcă dacică lucrată cu mina descoperită în așezarea dacică de epocă romană de la Biharea (j. Bihor).

¹⁰ A. Bodor, *Contribuții la problema cuceririi Daciei*, în *ActaMN*, I, 1964, p. 137—162.

UTILITÉ ET ART DANS LA CÉRAMIQUE DACIQUE DE CRIȘANA

Résumé

L'auteur présente, en s'appuyant sur les découvertes archéologiques effectuées en trois habitats daciques : *Biharea* (département de Bihor), *Berindia* (département de Arad), *Medieșul Aurit* (département de Satu Mare), quelques-unes des traits caractéristiques de la céramique dacique de Crișana.

Le métier du potier chez les Daco-Getes était, considère l'auteur, non seulement un métier traditionnel, mais aussi un métier par lequel les Daces ont imposé dans l'histoire leurs valeurs spécifiques, en apportant leur propre contribution à la création matérielle et spirituelle des peuples européens antiques et puis même dans l'Empire romain.